

Je (výdělečnou) prací člověk živ?

Nepodmíněný základní příjem, tedy pravidelné vyplácení určité částky všem bez povinnosti plnit pro to jakékoli podmínky, zejména odvádět práci či se snažit o její získání, není novým konceptem. Debatuje se o něm dlouhodobě bez ohledu na aktuální společenskou situaci jako o nástroji pro uplatnění jistého typu přemýšlení o společenské spravedlnosti – v podstatě všechny aktuálně generované zisky bazírují alespoň do určité míry na kolektivním vědění nahromaděném předchozími generacemi, na využití společných nerostných a dalších zdrojů či na původně veřejných investicích.

V jistém ohledu se tedy dá považovat za spravedlivé, aby se část těchto zisků ve vyšší míře, než jak ji zajišťuje současný odvodový systém, také všem přerozdělovala. Nad rámec těchto spíše abstraktních úvah však pozornost věnovaná konceptu nepodmíněného základního příjmu v současné době roste na základě jedné poměrně konkrétní hrozby: totiž že vlivem postupující automatizace velmi rychle a nenávratně zmizí velká část nynějších pracovních míst a nezaměstnaným bude třeba dlouhodobě zajistit důstojný život mimo segment výdělečné práce i stávajících sociálních systémů, které jsou nízkou výší dávek uzpůsobeny tomu, že lidé z trhu práce většinou vypadávají pouze dočasně. Vyplácí se tedy otázkou nepodmíněného základního příjmu zabývat podrobněji.

Kateřina Smejkalová je politoložka, pracuje jako vědecká pracovnice v organizaci Friedrich-Ebert-Stiftung

Bylo by to skutečně příliš drahé?

Reakce, která s velkou jistotou zazní vždy jako první, je taková, že vyplácení nepodmíněného základního příjmu by bylo příliš drahé. To je však jen otázka perspektivy a odhodlanosti ve prospěch zavedení určitého společenského modelu zpochybnit a překopat zavedené pořádky. Faktem je, že svět jako celek neustále zvyšuje celkovou úroveň svého blahobytu. Ten je ale čím dál tím nerovněji rozdělen. Podle organizace Oxfam 82 procent všech zisků generovaných v posledním roce plynulo jednomu procentu nejbohatších a pouhých 42 lidí nyní vlastní tolik jako celá chudší polovina planety, tedy 3,7 miliardy lidí. Problémem obrovských rozměrů jsou také masivní daňové úniky. Evropský parlament spočítal, že jen podvody odhalenými v rámci kauzy Panama Papers uniklo evropským státům na daních kolem 170 miliard eur, tedy částka odpovídající zhruba čtyřem státním rozpočtům České republiky, a to je Panama pouze jedním daňovým rájem z mnoha.

Pak už těžko překvapí, že v této situaci nezbyvají státu peníze v podstatě na nic. Jenže není to zcela jisté tím, že by prostředky nebyly vůbec – a oněch 42 lidí či ti s kon-

ty v Panamě si musí náramně mnout ruce nad každým, kdo to tvrdí. Zároveň však lze pozorovat, že i bohatí lidé a vlastníci firem začínají podporovat masivnější přerozdělování, mimo jiné i prostřednictvím nepodmíněného základního příjmu. Dochází jim totiž, že stávající nerovnost začíná již nyní ohrožovat sociální smír a že v případech, kdy by se dále dramaticky zvýšila hromadnou nezaměstnaností, budou mít brzy problém i s tím, kdo bude jejich zboží a služby za co kupovat. Kromě toho je třeba obecně zvážit, zda otázka financování není druhotná a vždy se nějak nevyřeší, bude-li panovat široká společenská shoda, že určitý projekt ztělesňuje civilizační pokrok. I na jihu Spojených států se koneckonců obávají, že konec otroctví je hospodářsky zhora neúnosný, a tak by asi čistě na základě ekonomických úvah zrušeno zřejmě nebylo nikdy.

Smyslem práce není pouze finanční příjem

Další výhrady k nepodmíněnému základnímu příjmu se úzce pojí s otázkou, jakou vlastně výdělečná práce hraje v životě jedince rolí. Oponenti, a to zejména ti z řad tradiční levice a také odborů, mají za to, že nepodmíněný základní příjem funkci výdělečné práce pro člověka redukuje právě pouze na příjem. Oni naopak zastávají názor, že kromě mzdy propůjčuje výdělečná práce lidskému životu strukturu a smysl, emancipuje ho a poskytuje mu důležité sociální vazby. Zde se klade otázka, zda tato představa není značně romantická a spíše než realitou ideálem, který se nadto v době postupující prekarizace práce realitě pořád více vzdaluje. Realitou je naopak čím dál tím častěji práce fyzicky a zejména psychicky nezdravá, nejistá a odcizená, monotónní či přímo nesmyslná, se stírajícími se hranicemi mezi ní a volným časem, v časté se měnícím kolektivu či úplně mimo něj, práce, jejíž ohodnocení nepokrývá náklady na důstojný život, do něhož se nepromítá její společenská důležitost či která odpovídá příliš malému podílu na spoluvytvářených ziscích. Kromě toho člověku nutnost věnovat se výdělečné práci často naopak bere čas a energii zabývat se věcmi, které opravdu určitý neodcizený smysl mají – trávení času s blízkými a rozvíjení komunit, cestování, vyrábění věcí a pěstování koníčků. Tváří v tvář

Sondy Revue vám ve spolupráci s nadací

FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG

přináší seriál článků zaměřených na témata, o kterých se v ČR nediskutuje a nepíše.

takové diagnóze současné podoby práce se příznivci nepodmíněného základního příjmu ptají, zda by nebylo rozumnější využít aktuálních technologických změn k osvobození od takové práce, než se jí s argumentací o nedostupném ideálu snažit za každou cenu udržovat.

Za pádný argument proti nepodmíněnému základnímu příjmu bývá zejména na levici a v odborech dále považováno, že by svou univerzální výší údajně poškozoval lidi se zvláštními potřebami. Přitom je ale myslitelná i varianta, kdy platba veškerých dnes uznaných zvláštních potřeb ze sociálních systémů zůstane vedle výplaty nepodmíněného základního příjmu zachována. S právě takovou podobou počítá celá řada jeho proponentů. Z podobného ranku je výhrada, proč by příjem měli dostávat i dobře zaopatření lidé. To nicméně jednak vyplývá z jeho odůvodnění jako dividendy ze společného bohatství lidstva, ze které by z principu neměl být nikdo vylučován, a také ze skutečnosti, že podpora zejména bohatých je při potřebné vyšší úrovni přerozdělování k jeho financování klíčová. Pragmaticky je zde však také úvaha, že by individuální zjišťování výše příjmů a majetku celou věc významně zdražilo.

Dividenda z bohatství lidstva

Často také zaznívá výhrada, že není v pořádku něco dostávat „zadarmo“ a že „kdo nepracuje, ten ať nejí“. Zde lze jako protiargument opět nabídnout pojetí základního příjmu jako zmíněné dividendy ze společného bohatství lidstva, které v digitální éře, kdy se významným zdrojem generování zisku stávají data o nás, které všichni svou běžnou, neplacenou aktivitou v digitálním prostoru generujeme, nabývá na nové aktuálnosti. V případě hroziící technologické nezaměstnanosti o něm také můžeme přemýšlet jako o svého druhu odškodnění za ztrátu pracovního místa v důsledku zaměstnavatele racionalizovat – a ušetřit tak. Kromě toho lze ale též namítnout, že když jde o nejbohatší, zmíněné principy přece dávno neplatí již dnes,

pomysleme na všechny rentiéry, dědice, vlastníky firem a manažery, výše jejichž odměn je již dávno mimo jakýkoli princip přiměřené zásluhovosti. Tímto směrem však paradoxně málokdy obracíme svou pozornost, daleko vášnivěji debatujeme o tom, zda si jednotlivec zaslouží pár tisíc korun nepodmíněného základního příjmu. Dalším argumentem skeptiků je, že by si lidé bez existenčního donucení vykonávat placenou práci nevěděli, co se sebou počít, že by bujely patologické jevy, jako alkoholismus a hazard, a že na lidi je zkrátka jistý typ disciplinace třeba (zde si odpůrci nepodmíněného základního příjmu zajímavě protiřečí, když mají výdělečnou práci pro člověka tu za pozhánání, ale z toho zároveň za potřebné zlo). Tato domněnka se těžko potvrzuje či vyvrací. Faktem je, že jsme všichni socializováni ve světě, jež je výdělečná práce stěžejním pilířem. Připravuje nás na ni škola, definujeme se jako jedinci jejím prostřednictvím, zabírá nám velkou část života, živí nás, a tím vším je naše přemýšlení o ní poznamenáno. V současnosti to je skutečně tak, že je většina dlouhodoběji nezaměstnaných se svou situací nešťastná a vykazuje vyšší nemocnost včetně tendence k závislostem. Jenže to také může být tím, že v současné podobě společnosti nezaměstnaní jsou vyloučení, stigmatizováni a finančně bojují o přežití, nemusí to ale být tak, že by bez výdělečné práce nutně chřádlí a byli demoralizováni za jakýchkoli rámcových podmínek.

O flákače samozřejmě nikdo nestojí

Zde je třeba zdůraznit, že ani zastánci nepodmíněného základního příjmu nepočítají se společností osamocenených bezcílných flákačů. Jednak se většinou debatuje o nepodmíněném příjmu ve vyšší potřebě pro zajištění důstojného, ale skromného života. Mnoho lidí by si proto zřejmě i s ním práci hledalo, byť třeba již jen na kratší úvazek. Kromě toho ale také věří, že lidé osvobození od donucení vykonávat práci

z existenčních důvodů si najdou či společně vytvoří smysluplnou činnost, byť k tomu samozřejmě může být potřeba jistá přechodná doba a dlouhodobější celospolečenská změna přemýšlení. Vzdělávání by v takové situaci mohlo lidi vychovávat daleko víc právě k tvořivé podnikavosti bez ohledu na výdělečnou kariéru, mohla by vzniknout komunitní místa, která by umožnila se jí věnovat a potkávat ostatní. Jistým zárodkem jsou v tomto ohledu například veřejné dílny, kde si lidé mohou podle instrukcí personálu vyrobit nejrůznější věci pro svou potřebu – jsou hojně využívány a lidem taková práce, nevýdělečná a neodcizená, přináší podle všeho velké uspokojení. V zemích, kde se nepodmíněný základní příjem v omezených rozměrech testuje, každopádně drtivá většina zúčastněných příjem již nyní využila způsobem, který by se dal podle stávajících měřítek označit za individuálně a často i celospolečensky přínosný, byť to pro jeho plošné zavedení nemusí být zcela vypovídající.

Diskuse o nepodmíněném příjmu je důležitá

Podobně obtížné je dělat výpovědi o tom, jak by na takovou změnu reagovalo hospodářství jako celek, i zde by do velké míry záleželo na výši příjmu a tempu jeho přijetí. Oprávněná je zřejmě obava o vyšší inflace. Zajímavé by bylo sledovat, zda by se naplnily naděje o tom, že by nepodmíněný základní příjem významně zvýšil vyjednávací sílu pracujících – najednou by nemuseli z existenčních důvodů přijmout jakoukoli práci, což by mohlo vytvořit tlak na zvyšování mezd v náročných, ale potřebných, obtížně automatizovatelných, aktuálně však špatně placených oblastech. Musela by se najít nová rovnováha, ve které by byly navzdory nepodmíněnému příjmu všechny nezautomatizovatelné úkoly potřebné pro chod společnosti vykonány, a tato přechodová fáze jistě skýtá určitá rizika.

Ať se již přikláníme na stranu odpůrců či zastánců nepodmíněného příjmu, je důležité v debatě otevřeně a kriticky pokračovat a zpochybňovat některé zdánlivě přesvědčivé argumenty, které v ní padají, uvědomovat si, že určitá interpretace aktuálního stavu věci je vždy někomu ku prospěchu a jinému méně. Debata o nepodmíněném základním příjmu je nadto dobrou příležitostí reflektovat, jak práci definujeme a co pro nás znamená, co je a co není spravedlivé a jak chceme či nechceme žít.